

OVERSTAG EN TOCH OP KOERS

De Koninklijke Marine en
haar personeel 1945-2005

W.J.E. van Rijn

Uitgeverij Van Wijnen - Franeker

Inhoud

Ten geleide 13

Woord vooraf 15

Inleiding, vraagstelling en aanpak 19

Hoofdstuk 1 **Personeel en schip, de unieke twee-eenheid** 25

Het schip 25

Uitwerkingen 29

RUIMTE EN HAAR GEVOLGEN 29

VERGELIJKING MET DE KOOPVAARDIJ 30

PERSONEEL 31

Slotbeschouwing 31

Hoofdstuk 2 **Herrijzenis van de KM en afscheid van Indië (1945-1949)** 35

Inleiding 35

Dreiging 39

DE OORLOG EN ZIJN GEVOLGEN 39

HET EERSTE CONCEPT: FOCUS OP INDIË 41

HET TWEEDE CONCEPT: DE NIEUWE TAAK 43

Techniek 43

De maatschappij 44

DE POLITIEKE AANSTURING VAN DE KONINKLIJKE MARINE 45

HET MINISTERIE VAN OORLOG EN DE KONINKLIJKE LANDMACHT 47

PERSONEELSAANSTURING VAN DE KONINKLIJKE MARINE 49

Thema's 50

PLANNEN EN OPERATIES 50

Het beschikbare personeel 50

Vlootplan en benodigd personeel 51

Kwantitatieve behoefte 54

Personeelsbehoefte van de Mariniersbrigade 55

Kwaliteit van het personeel 56

Uitzending 58

Sneuvelen en stoffelijke overschotten 59

Een taak volbracht 60

PERSONEELSLOGISTIEKE MECHANISMEN	61
<i>Werving en selectie</i>	61
<i>Dienstplichtigen ter oplossing van tekorten</i>	63
<i>Leeftijdsontslag</i>	64
<i>Demobilisatie</i>	65
OFFICIEREN	67
<i>Korpsen en rangen</i>	67
<i>KIM en adelborstenopleiding</i>	69
<i>Behoeftes aan technische officieren en opleidingen</i>	70
<i>Benoeming tot officier van vakdiensten</i>	71
SCHEPELINGEN	72
<i>Dienstvakken, rangen en bevordering</i>	72
<i>Behoeftes aan technisch personeel</i>	74
<i>Vrouwelijke schepelingen</i>	75
<i>Opleidingen</i>	76
IMMATERIËLE ZAKEN EN ZORG	79
<i>Discipline, moreel en stemming</i>	79
<i>Militairen en politiek</i>	83
<i>Loyaliteit en verplichtingen</i>	85
<i>Post</i>	86
<i>Etnische aspecten</i>	87
<i>Zorg</i>	87
AANVULLENDE INVLOEDEN OP DE KM	91
<i>Interne voorlichting</i>	91
<i>Belangenbehartiging</i>	92
<i>De kerken</i>	94
<i>Andere invloeden</i>	94
Slotbeschouwing	96
Hoofdstuk 3 Opbouw en taakverandering (1950-1962)	101
Inleiding	101
Dreiging	103
DE WERELD IN BEWEGING	103
NEDERLANDS NIEUW-GUINEA	104
BETEKENIS VAN DE DREIGING VOOR HET KM-PERSONEEL	105
Techniek	107
De maatschappij	109
Thema's	110
DE UITDAGINGEN VAN HET DECENNIUM	110
<i>De marine en haar omgeving</i>	110
<i>Veranderingen in de Oost</i>	111
<i>Personeelsvoornemens en personeelsbehoefte</i>	112
<i>Personeelssterkten en bezuinigingen</i>	113
<i>Werving</i>	116

	<i>Maatschappelijke bemoeienis</i>	119
	<i>Relatie met de andere krijgsmachtidelen</i>	121
PERSONEELSASPECTEN VAN OPERATIONELE INZET		126
	<i>Korea</i>	126
	<i>Nieuw-Guinea, ontwikkelingen</i>	127
	<i>Een zwarte bladzijde</i>	135
	<i>Stoffelijke overschotten</i>	136
	<i>Zorg voor het personeel in Nieuw-Guinea</i>	138
	<i>Koude Oorlog en internationale samenwerking</i>	143
	<i>Diverse regelingen</i>	146
	<i>De organisatie van het schip</i>	147
SCHEPELINGEN		149
	<i>De start van de loopbaan</i>	149
	<i>De loopbaan als onderofficier</i>	152
	<i>Technische functies en dienstvakken</i>	154
	<i>Ontslag bij einde eerste contract</i>	156
	<i>Re-engagement</i>	157
	<i>Varende opleidingen</i>	159
	<i>Verschillen met KL en KLU</i>	160
	<i>Bevordering</i>	160
	<i>Beoordelen</i>	161
	<i>Tijdelijke bevordering</i>	163
	<i>Nadienen</i>	164
OFFICIEREN		165
	<i>Initiële opleiding</i>	165
	<i>Loopbaan en carrière</i>	166
	<i>Bevorderingsexamens</i>	167
	<i>Hoofdofficier</i>	168
	<i>Vlagofficier</i>	169
	<i>Tijdelijk bevorderen</i>	170
	<i>Onderwijsvernieuwing aan het KIM</i>	171
	<i>Doelstelling opleiding</i>	173
	<i>Veranderingen in korpsen</i>	174
	<i>Impact van techniek</i>	175
	<i>Marva's</i>	176
IMMATERIËLE ZAKEN EN ZORG		178
	<i>Discipline en krijgstuicht</i>	178
	<i>Beloning en straf</i>	180
	<i>Etnische aspecten</i>	182
	<i>Zorg aan boord</i>	183
	<i>Varende accommodatie</i>	184
	<i>Woon- en werkomstandigheden</i>	186
	<i>Sociaalwetenschappelijk onderzoek</i>	187
	<i>Belangenbehartiging</i>	189

<i>De kerken</i>	192
<i>De media en de publieke opinie</i>	194
Slotbeschouwing	196

Hoofdstuk 4 **Consolidatie onder eigen staatssecretaris (1962-1973)** 199

Inleiding	199
Dreiging	202
Techniek	204
De maatschappij	205
Thema's	207
BELANGRIJKE ONTWIKKELINGEN	207
<i>De politieke leiding</i>	207
<i>Veranderingen in de maatschappij</i>	208
<i>Oriëntatie op de samenleving</i>	209
<i>Defensienota 1964</i>	211
<i>Defensienota 1968</i>	213
<i>Vermaatschappelijking, democratisering en politiek aan boord</i>	214
<i>Personeelsimplicaties van de West</i>	216
<i>Andere relevante gebeurtenissen</i>	220
<i>Commissie-Van Rijckevorsel</i>	222
<i>Interactie met de andere krijgsmachtdelen</i>	223
<i>Belangenbehartiging</i>	232
<i>De kerken</i>	235
PERSONEELSLOGISTIEK	236
<i>Personeelsbeleid</i>	236
<i>Uitdagingen</i>	237
<i>Effecten van techniek</i>	238
<i>Eisen aan toekomstig personeel</i>	240
<i>Verbeteringen</i>	242
<i>Diverse projecten en hun implicaties</i>	246
OFFICIEREN	248
<i>Voortgaande onderwijsvernieuwing aan het KIM</i>	248
<i>Marineman en wetenschap</i>	250
<i>De opbouw van de officierskorpsen</i>	252
<i>Werving adelborsten</i>	254
<i>Kenmerken van de KIM-officier</i>	256
SCHEPELINGEN	259
<i>Dienstvakken</i>	259
<i>Leerlingenstelsel</i>	260
<i>Korporaalselectie</i>	261
<i>Opleidingen</i>	262
<i>Het dienstvak machinist</i>	263
<i>Studie aan hts</i>	265

IMMATERIËLE ZAKEN EN ZORG	266
<i>Regels</i>	266
<i>Een bedrijf als ieder ander?</i>	269
<i>Erkenning</i>	270
<i>Discipline en krijgstucht</i>	271
<i>Militair gezag op de tocht</i>	274
<i>Stemming en opvattingen</i>	278
<i>Gespreksgroepen</i>	281
<i>Vorming</i>	283
<i>Marinevrouwen</i>	285
<i>Drank</i>	286
<i>Effecten aan boord</i>	287
Slotbeschouwing	289

Hoofdstuk 5 **Detente, culminatie en einde van de Koude Oorlog (1973-1989)** 293

Inleiding	293
Dreiging	296
Techniek	299
De maatschappij	302
Thema's	304
DEFENSIE IN DE JAREN ZEVENTIG	304
ORGANISATIE VAN DEFENSIE	305
DEFENSIENOTA 1974 OM DE VEILIGHEID VAN HET BESTAAN	307
STUMIK	309
VERMAATSCHAPPELIJKING EN DEMOCRATISERING	312
DEFENSIE IN DE JAREN TACHTIG EN DEFENSIENOTA 1984	318
OPERATIONELE GEREEDHEID	320
HET BEMANNEN VAN DE VLOOT	322
PERSONEELSSTRUCTUUR EN SCHEEPSORGANISATIE	324
DE WALRUS-AFFAIRE	332
ALCOHOL	334
JURIDISEREN VAN DE KRIJGSTUCHT	337
BELANGENBEHARTIGING	342
OPERATIONELE VROUWEN	349
OVERLEGORGANEN	357
PAKKETVERGELIJKING	359
VERHOGING ONTSLAGLEEFTIJD	362
BELEID IN ONTWIKKELING	364
MINDERHEDEN	371
ACCOMMODATIE	372
ERVARINGEN VAN DE MENSEN ZELF	373
Slotbeschouwing	376

Hoofdstuk 6 Een wereld vol paradoxen. De KM na de Koude Oorlog (1990-2005) 379

Inleiding 379

EEN PARADOXAAL TIJDPERK 379

INZET BIJ ERNSTMISSIES 380

Dreiging 382

DEFENSIE IN DE VERANDERENDE POLITIEK-STRATEGISCHE SITUATIE 382

Techniek 384

De maatschappij 386

Thema's 387

DE POLITIEKE LEIDING 387

VREDESDIVIDEND 389

DIENSTPLICHT 393

OPERATIES EN HUN EFFECTEN 395

POST-VREDESDIVIDEND BEZUINIGINGEN EN AANSLAGEN IN DE VS 399

DE EFFECTEN VAN REORGANISATIES 401

PROCESSEN VAN MAATSCHAPPELIJK BELANG MET POLITIEKE AANDACHT 402

Alcohol en drugs 402

Etnische minderheden 408

Homoseksualiteit en de KM 410

Vrouwen 412

Ongewenst gedrag 416

Kindsoldaten 419

Militair, een gewoon beroep? 421

WETTEN EN HUN EFFECTEN OP DE KM 423

JUNGLEZIEKTE OF PTSS 425

DE POSITIE VAN DE ONDEROFFICIER 427

OFFICERSOPLEIDING WETENSCHAPPELIJK ERKEND 435

VERANDERINGEN IN BELANGENBEHARTIGING 439

SPECIFIEKE KM-ASPECTEN 443

Normen en waarden van de KM 443

Project zee-egels 447

Beschikbaar komen van van communicatiemiddelen 448

Techniek algemeen 450

Integratie van technische diensten 455

Korporaals in beweging 461

Flexibiliteit aan boord 462

De zaak Eric O. 467

DE VN-OPERATIE UNMEE EN HAAR GEVOLGEN 469

FLEXIBILISEREN VAN DE PERSONEELSSTRUCTUUR 471

NIEUWE OPZET VAN PERSONEEL EN ORGANISATIE 481

OMWENTELING VAN DE TOPSTRUCTUUR VAN DEFENSIE 486

Slotbeschouwing 492

Hoofdstuk 7 **Samenvatting en conclusies** 495

Algemeen 495

Dreiging 495

Techniek 498

De maatschappij 501

Het schip 511

Slotconclusies 517

Epiloog 521

Bijlagen 523

Bijlage 1: Bewindlieden 523

Bijlage 2: Bevelhebbers en chefs, vlagofficieren en directeuren Personeel 525

Bijlage 3: Voorzitters belangenverenigingen 527

Bijlage 4: Totale militaire sterkte van de KM 529

Bijlage 5A: Personeelssterkte per 1 januari 1949 / Dislocatie personeel per 1 januari 1950 531

Bijlage 5B: Personeelssterkte per 1 januari 1952 en per 1 januari 1960 532

Bijlage 5C: Personeelssterkte per 1 januari 1970 en per 1 januari 1980 534

Bijlage 5D: Personeelssterkte per 1 december 1989 en per 1 januari 2000 en per 5 september 2005 536

Bijlage 6: Leeftijdsopbouw militair personeel KM per 1 januari 1999 537

Noten 539

Geraadpleegde bronnen en literatuur 585

Lijst van afkortingen 595

Register 603

Over de auteur 607

Woord vooraf

Sinds de Tweede Wereldoorlog is meer dan een halve eeuw voorbijgegaan, een vreedzame periode zonder de rampspoeden van de direct daaraan voorafgaande 45 jaren, die het meest bloedige tijdperk vormden uit de geschiedenis der mensheid. Van Abcoude tot Zutphen kon ons volk zich onbezorgd wijden aan lokale problemen als de bouw van ziekenhuizen en de keuze van de juiste bomen in nieuwbouwwijken. Maar was die periode wel zo vreedzaam? Werd die niet gekenmerkt door de Koude Oorlog, waarvan het bijvoeglijk naamwoord gelukkig al die jaren bleef gelden? Vochten we niet gedurende bijna vijf jaar een complexe strijd voor het behoud, in de één of andere vorm, van 'ons' Indië? En nadat dat mislukt was nog een keer, om het behoud van 'ons' Nieuw-Guinea? Was er intussen niet een nog veel heftiger oorlog gaande in en rond Korea, waaraan ook de Koninklijke Marine (KM) deelnam? Moesten onze mariniers niet worden ingezet om de orde terug te brengen in een ander deel van ons koninkrijk, namelijk op Curaçao, en om de Nederlandse Antillen te verdedigen tegen een zeker niet denkbeeldige Venezolaanse invasie?

Ja, geografisch ver, maar voor de effecten akelig dichtbij, stond de wereld in die tijd vaak in vuur en vlam, tot het eind van de Koude Oorlog voor velen soms ongemerkt, daarna steeds zichtbaarder. De KM werd betrokken bij mijnenruimen in de Rode Zee, bij operaties voor en tijdens de Tweede Golfoorlog, bij het brengen van veiligheid in een verscheurd Cambodja, bij het embargo voor de kust van voormalig Joegoslavië, bij de interventiemacht in Bosnië na het drama van Srebrenica en bij operaties die volgden op de terreuraanslagen van 11 september 2001. Wat nu, vreedzaam?

De vragen welk aandeel de KM bij dit alles had, of dat nuttig was, hoe de KM was ingericht om op een juiste wijze te anticiperen of te reageren, komen vooral aan de orde in de parallelle delen van de serie boeken over de naoorlogse geschiedenis van de KM. Daarachter ligt een minstens even belangrijke vraag, namelijk of de KM bij de uitvoering van al die taken kon beschikken over voldoende, het juiste en goed geoefend en gemotiveerd personeel.

Over die mensen gaat dit boek, over het personeel van de marine. Dat kan natuurlijk alleen in een bredere context. Enerzijds de context van de marine zelf, waarin die mens moest passen binnen taakstelling, strategie, structuur en materieel. Anderzijds de context van de maatschappij waarin en waarvoor de marine dient. Tenslotte, anders dan bij welke benadering ook (materieel, financiën, enzovoorts), is de mens zelf motor achter processen: hij bedenkt een taakstelling, weet die (soms) aanvaard te krijgen, besteedt de bouw

van schepen aan, bepaalt de gewenste personeelsopbouw en realiseert die vervolgens; hij is degene die gevechtskracht op en vanuit zee aanwendt en – zonodig – met de schepen, vliegtuigen en bataljons ten strijde trekt. De mens is prominent aanwezig in alle processen, maar wordt paradoxaal genoeg ook vaak vergeten, bevoegd of als object gezien waarmee je naar willekeur kunt schuiven. Om de mens en zijn inbedding aan boord van het schip in enge zin, en aan boord van het schip dat Koninklijke Marine heet in brede zin, gaat dit boek.

Vanaf 1945 hebben naar schatting een kwart miljoen militairen in de een of andere vorm deel uitgemaakt van de KM. Sommigen slechts enkele dagen, zoals een jaargenoot die na drie dagen al door had dat de KM niets voor hem was; anderen meer dan veertig jaar, in een tijd waarin de dekken onder hen veranderden en waarin de wereld, die tot 1990 bipolair leek, plotseling multipolair werd. Er waren beroepsmilitairen en dienstplichtigen, kort- en langverbanders, officieren en schepelingen, mariniers en vlootpersoneel, varende en vliegende marinelui, mannen en vrouwen, militairen en burgers. Dit boek is ook een erbetoon aan hen. Met elkaar vormden zij immers de Koninklijke Marine!

Twee persoonlijke opmerkingen vooraf. Veel van de personen die genoemd worden, met name in de hoofdstukken 5 en 6, zijn gelukkig nog in leven. Ik hoop dat zij geen aanstoot nemen aan wat ik over hen, steeds in het kader van een specifiek thema, op papier heb gezet; de opzet van dit boek laat niet toe van hen een evenwichtige persoonschets te geven. Zij, maar ook andere lezers, kunnen bovendien andere opvattingen hebben over de feiten, maar veel meer nog over mijn gevolgtrekkingen.

Een belangrijk aspect is dat ik zelf bijna veertig jaar diende als marineofficier. Enerzijds maakte dat het mogelijk dit boek hoe dan ook te schrijven. Anderzijds maakte dat het lastig volstrekt objectief te zijn. De beschreven marine was ook mijn marine en daar kan ik niet helemaal los van komen. Uiteraard onderbouw ik de feiten met archiefverwijzingen en documentatie, soms aangevuld met interviews met of informatie van betrokkenen. Afstandelijkheid en objectiviteit zijn sterker verankerd in de hoofdstukken 2 tot en met 5 dan in het zesde hoofdstuk, dat de periode beschouwt waarin ik diverse functies bij de directie Personeel vervulde. Niettemin probeer ik ook die periode objectief te beschrijven en van wetenschappelijk geoorloofde conclusies te voorzien. Ik zal de hier genoemde reserve bij de inleiding van dat hoofdstuk herhalen.

Zonder de indringende sturing door de begeleidingscommissie, bestaande uit commandeur b.d. drs. G.M.W. Acda, prof. dr. G. Teitler, prof. dr. J. Hoffenaar en de beide auteurs van complementaire studies, kolonel der mariniers b.d. dr. D.C.L. Schoonoord en drs. A.J. van der Peet, zou het niet gelukt zijn dit boek te schrijven. Zij verdienen daarvoor alle dank. Mijn dank gaat ook uit naar al degenen die mij inhoudelijk en met faciliteiten hebben geassisteerd. Daarvan noem ik met name Fred Bruijn, die feilloos de weg wist in de collecties van het NIMH en altijd behulpzaam was, en Herman van Bruggen, die mij op dezelfde wijze ter wille was bij het Semi-Statistische Archiefdiensten van Defensie. Maar niet minder Minte Kamphuis, die mij heeft behoed voor duizend spel-, stijl- en denkfouten, en dat op een onverbiddelijke maar sympathieke wijze. Zonder de naspeuringen en de hoge kwaliteitseisen van Okke Groot ten slotte, was het met de fotokaternen niets geworden. De kwaliteit van de bijlagen kan ik op het conto van Michael Horrée schrijven.

Woord vooraf

Inhoudelijk dank ik vooral degenen die bereid waren tijd en aandacht te geven aan mijn vragen en die mij soms tot andere inzichten brachten. Van hen noem ik allereerst de leden van de begeleidingscommissie: Gerard Acda, Ger Teitler, Jan Hoffenaar, Dick Schoonoord en met name Anselm van der Peet, met wie ik soms wekelijks overlegde, en verder (zonder de vele anderen tekort te doen) Ed Alting Siberg, Gerard Brand †, Ward Brand, Nico Buis, Gel Flieringa, Herpert van Foreest †, Nico Guns, Ton van Gurp, Jan Hoffmann, Hein Hulshof, André van Koningsbrugge, René Laurens, Peter van Maurik, Ruud Meijer, Erik Nieuwenhuis, Herman en Gertrude Ploeg, Harald van Rijn, Teun Steenbeek, Arie Vaandrager, Reginald Visser, Hans Woortman en Peter Wouters.

Ten slotte gaat mijn dank uit naar de directeur van het Nederlands Instituut voor Militaire Historie, drs. Piet H. Kamphuis, die niet alleen zijn onontbeerlijke steun gaf aan het hele project en mij van faciliteiten voorzag op zijn instituut, maar zorgde dat ik mij ook thuis voelde tussen zijn gedreven geschiedschrijvers en ondersteuners.

Drs. W.J.E. van Rijn
Oegstgeest, 23 februari 2015

Inleiding, vraagstelling en aanpak

Personeel wordt door sommigen in de krijgsmacht beschouwd als de lucht die we inademen: het is er gewoon. Zij maken zich druk of raken euforisch over operatiën, over geld, over controle op bedrijfsvoeringsprocessen of over het schitterende materieel: snelle *stealth* vliegtuigen, robotachtige voertuigen met tractie of slanke, sierlijke en angstaanjagende oorlogsschepen, waarvan de aanschafwaarde tot vele honderden miljoenen euro's kan oplopen. Deze laatste vormen immers volgens de informatiefolders “de kern van de harmonisch opgebouwde vloot”. Ook bij de marine ligt de focus niet uitsluitend op personeel. Het wezenskenmerk van de marine is immers haar vloot. Het schip staat bij de marine centraal: dat moet worden bemand en bewapend. Bemanning en dus personeel zijn en waren een afgeleide van het schip. Toch zien we na de oorlog dat bij de KM niet de minste officieren in personeelsfuncties dienden en dat een plaatsing in een personeelsfunctie geen straffunctie was. Diverse vlagofficieren Personeel stroomden door naar bevelhebber of andere topfuncties. Eén daarvan werd zelfs staatssecretaris van Marine en drukte een zwaar stempel op de wederopbouw van de KM na de oorlog.

Dit boek zet het personeel van de Koninklijke Marine in de schijnwerpers. Dat personeel zorgt ervoor dat het operationele product, gevechtskracht op zee, wordt geleverd. Het zorgt tevens voor de instandhouding van de KM als organisatie. Belichaamd in de Admiraliteitsraad (AR) bedenkt het concepten, doctrines en scenario's voor de marine en bepaalt het wat operationeel nodig, en binnen de politieke marges mogelijk of haalbaar is. Het bepaalt eveneens, welk personeelsorganisatorisch concept daarbij past, en dus hoe dat personeel eruit moet zien en hoeveel daarvan nodig is en met welke kwalificaties. Voor dat personeel bestaan geen onbeperkte vrijheidsgraden: het schip als concept beïnvloedt dat personeel en op zijn beurt vertoont het marinepersoneel karaktertrekken die het ontleent aan dat schip. Dat schip als concept is de bewegelijke, mobiele eenheid, beperkt in grootte, maar wereldwijd inzetbaar, die zijn eigenschappen als het ware aan dat personeel opdringt. De vliegende eenheden van de Marine Luchtvaartdienst en de operationele eenheden van het Korps Mariniers, vertonen dezelfde personeelskarakteristieken. Het is de symbiose van beide, schip en mens, welke de KM uniek maakt.

Bij het bestuderen van de ontwikkelingen op personeelsgebied werd al gauw duidelijk dat er in de marine een sterke relatie bestaat tussen ‘het schip’ als organisatorisch concept van een kleine, scherp afgebakende, zelfstandige eenheid in een geheel eigen en unieke omgeving, en het personeel in al zijn vormen en uitingen. Dat concept bleek gevolgen te hebben voor de samenstelling en kwaliteiten van de bemanning en daarmee voor alle

aspecten van personeel binnen de KM. Het schip in die betekenis, en zijn kenmerken, leken welhaast onveranderlijke eisen te stellen aan het personeel, de inrichting van het personeelsbeleid en de uitvoering van de personeelslogistiek. Het schip en die eisen worden beschouwd in hoofdstuk 1, als de welhaast onwrikbare basis voor hoe het marinepersoneel in elkaar zit. Maar ook werd duidelijk dat drie factoren voortdurend impulsen gaven tot verandering. Deze beïnvloedden het personeel in directe zin of via het concept van het schip. Deze drie factoren zijn de dreiging, de techniek en de maatschappij.

De eerste factor is de dreiging en de veranderende vorm en omvang daarvan. Het gaat hier om de dreiging in brede zin en de daaruit resulterende operationele taakstelling van de Koninklijke Marine. Die dreiging begon met de instabiele situatie in en rond Nederlands-Indië na de Japanse capitulatie en daarna, na de soevereiniteitsoverdracht van Indonesië, in en rond Nieuw-Guinea. Daarnaast werden ons land en zijn belangen gedurende ruim vier decennia massaal bedreigd door de Sovjet-Unie, in wat de Koude Oorlog ging heten. Onverwachts en heel snel verdween deze dreiging, om plaats te maken voor een tot veel meer militaire inzet nopende schakering van kleinschaliger, veelzijdige dreigingen wereldwijd, die Nederland en de KM niet ongemoeid lieten.

De tweede factor is de techniek en de snelle en onophoudelijke ontwikkeling daarvan. Deze lieten het hightech-bedrijf dat de KM was en is, niet ongemoeid. De schepen veranderden van stoomboten met autonome mechanische wapen- en platformsystemen in gasturbineschepen met een volledig geïntegreerd sensor-, wapen- en commandopakket. Moderne communicatiesystemen maakten het zelfs mogelijk eenheden op missie aan te sturen vanuit een bureaustoel aan de wal.

De derde factor is de maatschappij. Die wordt hier gedefinieerd als het geheel van invloeden die van buitenaf op de marine inwerkten en -werken. Belangrijke invloeden die aan de orde komen zijn de politiek, de andere krijgsmacht delen en de media. Grote invloed had vooral de Nederlandse samenleving, die substantiële veranderingen onderging. Daarvan zijn de ontzuiling, het veel meer betrekken van vrouwen in het arbeidsproces en de relatie tussen de overheid en de burger voorbeelden.

De centrale vraag in dit boek luidt: 'Wat was in de periode van 1945 tot en met 2005 de invloed van veranderende dreiging, techniek en maatschappij op het personeel van de Koninklijke Marine en via dit personeel op het genoemde concept van het schip?' De opzet van het boek sluit aan bij de vraagstelling en bovengenoemde overwegingen. Hoofdstuk 1 zet het schip neer als een organisatorisch concept van een betrekkelijk kleine, compacte, zelfstandige eenheid in een geheel eigen en unieke omgeving, met gevolgen voor de aard, samenstelling en kwaliteiten van de bemanning en daarmee voor alle aspecten van personeel binnen de KM. Daarna wordt per hoofdstuk voor een deelperiode, vijf in totaal, geanalyseerd wat de invloed van de drie factoren was op het personeel van de KM. Per behandeld thema worden waar nodig enige gevolgtrekkingen gemaakt en elk hoofdstuk wordt afgesloten met een korte beschouwing van één of meer karakteristieke aspecten. In hoofdstuk 7 wordt de invloed van elke factor over de hele periode van zestig jaar samengevat en besproken en wordt nagegaan in welke mate deze factoren verandering hebben gebracht in het basisconcept van 'het schip'. Tot slot volgen enkele allesomvattende conclusies aangaande het personeel.

De grens tussen de vijf deelperioden is gelegd bij een markante gebeurtenis of orga-

nisatorische verandering met een duidelijk effect op het personeel, het personeelsbeleid of de inzet van de KM. Die grenzen zijn arbitrair en duiden niet in alle opzichten op een breuk of een knik, maar zij bleken bruikbaar in het licht van de vraagstelling. De gekozen perioden zijn:

1945-1949	Herrijzenis van de KM, tot de soevereiniteitsoverdracht van Indonesië;
1950-1962	Opbouw en taakverandering, tot de overdracht van Nieuw-Guinea;
1962-1973	Consolidatie van de KM onder een eigen staatssecretaris;
1973-1989	Detente, culminatie en einde van de Koude Oorlog;
1990-2005	De KM na de Koude Oorlog, een wereld vol paradoxen.

Elk hoofdstuk begint met een korte beschouwing van wat zich in de besproken periode afspeelde, aan de hand van de drie factoren. Bij de dreiging wordt het hogere krachtenveld – strategisch, politiek en operationeel – geschetst, waarbinnen alles wat te maken had met personeel zich afspeelde. Bij techniek wordt onder meer aangegeven wat de uitwerking was van technische ontwikkelingen op de eisen aan personeel en op het voorzien daarin. Bij de maatschappij worden zowel grootschalige veranderingen en hun implicaties voor de KM en dus voor haar personeel beschouwd, als de voor het personeel relevante beïnvloeding vanuit andere organisaties, zoals de andere krijgsmachtdelen en de kerken. Het zij hier al gezegd dat de factor maatschappij de belangrijkste zal blijken te zijn. De maatschappij, zo geformuleerd, beïnvloedt immers alles wat met personeel te maken heeft. Vooral gaat het daarbij om de ontwikkelingen met aantoonbare gevolgen voor het personeel van de KM. Niet iedere ontwikkeling kan en hoeft daardoor een plaats te krijgen.

Per hoofdstuk volgt, na dit per factor inleidende overzicht, het thematische deel. Daarin komen de voor de vraagstelling meest relevante onderwerpen aan de orde. Deze zijn zo mogelijk chronologisch geordend, maar in veel gevallen kon dat niet omdat veel thema's de hele beschouwde periode overspannen. Onvermijdelijk wordt daardoor de chronologie van die periode per thema opnieuw doorlopen. Dat kan zijn een defensie-nota die telkens in het kader van een ander thema wordt besproken. Ook komt daardoor een bewindsman of vlagofficier Personeel, waarvan de lezer dacht dat die inmiddels met pensioen was, opnieuw in beeld. Soms worden bij een thema ook ontwikkelingen meegenomen uit de voorafgaande en/of de daaropvolgende periode.

Om te variëren worden de termen 'Koninklijke Marine', 'KM' en 'marine' door elkaar gebruikt, zonder dat daarmee een verschil in betekenis wordt bedoeld. Onder 'marineleiding' wordt tot medio 1949 de minister van Marine met de Admiraliteitsraad verstaan, van 1949 tot en met medio 1971 de minister en/of staatssecretaris van Marine met die raad, en vanaf 1971 alleen de Admiraliteitsraad. In diverse fasen maakten ook de commandant der Zeemacht in Nederland en de commandant van het Korps Mariniers deel uit van de AR. In de perioden waarin dat niet zo was, hadden zij niettemin een belangrijke invloed op de in dit boek beschreven processen. Met 'marineman' wordt zowel man als vrouw bedoeld. In de gevallen dat het expliciet gaat over de ene of juist de andere menselijke verschijningsvorm of gender wordt dat uit de tekst duidelijk. Verder wordt in dit boek de spelling uit *Het Groene Boekje* gehanteerd.

Dit boek gaat over het militaire personeel van de Koninklijke Marine. De KM telde eveneens een groot aantal burgers. De maximale sterkte daarvan bedroeg in de jaren tachtig ruim 6.500 man. Zij voelden zich ook marineman of -vrouw, het was ook hun KM. Zij verdienen het een aparte geschiedschrijving te krijgen, maar dat paste onmogelijk in het kader en de ruimte van dit boek. Zonder hen had de marine echter niet kunnen opereren.

Het is onmogelijk in dit boek het totale personeelsbeleid of alle elementen van de personeelslogistiek te beschrijven. De keuze is ingegeven door de vraagstelling. Alles beschrijven zou het boek te dik en onleesbaar maken. Sommige zaken, zoals het geneeskundige veld, zijn elders al in grote lijnen en in detail besproken, andere moeten misschien nog wachten. Zo wordt slechts beperkt ingegaan op terreinen die Defensie als geheel betroffen en niet zozeer specifiek de KM, zoals bijvoorbeeld salariering, andere primaire arbeidsvoorwaarden en de zorg voor veteranen.

De interessante vraag naar de mate waarin, op hun beurt, de marine en het marinepersoneel de drie beschouwde factoren hebben beïnvloed, blijft eveneens onbeantwoord. Het is evident dat de slagkracht van de KM en haar paraatheid, niet het minst gegeneerd door haar personeel, in belangrijke mate hebben bijgedragen aan het neutraliseren van de dreiging en mitsdien aan het einde van de Koude Oorlog. Buiten kijf staat bovendien dat technologische vindingen en toepassingen bij de KM, zoals de driecilinder onderzeeboot en radarontwikkelingen, een grote impuls hebben gegeven aan ontwikkelingen daarbuiten. Evenzeer had het effect op de Nederlandse samenleving dat, in de loop van zestig jaar, een kwart miljoen marinelui terugvloeden of doorstroonden naar de burgermaatschappij. Overigens bleven zij tijdens hun marinejaren ook gewoon deel van die samenleving uitmaken. Dat alles onderzoeken valt echter buiten de opzet van dit boek.

Haagse functionarissen als de staatssecretaris, de vlagofficier Personeel en de voorzitters van de belangenverenigingen worden in dit boek veelvuldig genoemd. Tegelijkertijd mag niet vergeten worden dat bij de commandant der Zeemacht in Nederland en de commandant van het Korps Mariniers ook belangrijke uitvoerende afdelingen Personeel bestonden, zonder welke het bedachte en afgesproken beleid nooit uitgevoerd had kunnen worden, en die ook intensief betrokken waren in de beleidsvoorbereiding.